

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Факультет української філології
Кафедра української мови

Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри

Матеріали Міжнародної наукової конференції

5–6 листопада 2009 року

Кривий Ріг
«Видавничий дім»
2009

Цю думку можна спростувати, адже майже всі проаналізовані англізми, які трапляються в публіцистичних текстах, використовуються свідомо, з певною стилістичною метою, що свідчить про високий рівень розвитку мови-реципієнта, а не про її вразливість.

Література

1. Абакумова Г. О. До питання про експресивність терміна / Г. О. Абакумова // Мовознавство. – 1981. – № 3. – С. 85-87.
2. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 48-54.
3. Бабик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / [ред. С. Я. Єрмоленко]. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.
4. Клушина Н.И. Язык публицистики: Константы и переменные. Культура речи / Н. И. Клушина // Русская речь. – 2004. – №3. – С. 51-54.
5. Пилинський М. М. Експресивність стилю масової політичної інформації / М. М. Пилинський // Мовознавство. – 1977. – С. 35-46.
6. Стишов О. А. Чи стануть канікули веселішими, якщо назвати їх вакаціями? До питання про лексичні запозичення в українській мові / О. А. Стишов // Відродження. – 1995. – № 4. – С. 74-75.
7. David Crystal. American English in Europe. In C. Bigs by (ed), Superculture : American popular culture and Europe (London : Elec), p. 57-68.

УДК 811. 161. 2'367

Н. М. Малюга

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СПІВВІДНОСИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ РЕФЕРЕНТНО ТОТОЖНИХ ЗНАЧЕНЬ: ПЕРЕХІД ВІД ОДНІЄЇ СИСТЕМИ КООРДИНАТ ДО ІНШОЇ

Малюга Н. М. Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення співвідносних засобів вираження референтно тотожних значень: перехід від однієї системи координат до іншої.

У статті йдеться про потребу комплексного системного аналізу формально-семантичних співвідношень синтаксичних одиниць з урахуванням різноманітності їх структури, семантики, функціональних та комунікативних характеристик. Референтно тотожні співвідносні форми дають можливість мовцеві передати той чи той реальний зміст з усіма відтінками відповідно до конкретної комунікативної перспективи.

Ключові слова: речення, висловлювання, актуальне членування, дискурс, комунікативно-актуалізаційні співвідношення.

Malyuga N. M. The communicative and paradigmatic approach in studying the correlative means in expressing the referent equal meanings: transition from one system of coordinates to another.

The article deals with the necessity of complex system analysis of formal semantic correlations of syntactical units taking into consideration the variety of their structure, semantics, functional and communicative characteristics. The referent equal correlative forms give a speaker the opportunity to communicate one or another content with all the gradations, according to specific communicative perspective.

Key words: sentence, expression, topical articulation, discourse, communicative and topical correlations.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки вчені прагнуть на основі розуміння мови як процесу досягнути динамічний бік її синтаксичної системи.

Поглиблений аналіз формально-граматичної і семантичної природи синтаксичних одиниць, здійснюваний в українському мовознавстві

О. Безпояско, І. Вихованцем, К. Городенською, Н. Гуйванюк, О. Загнітком та іншими мовознавцями з урахуванням функційно-комунікативних характеристик, поставив на часі потребу по-новому висвітлювати названу проблему. Референційний підхід до вивчення семантики синтаксичних одиниць пов'язаний з ономаатологічною функцією мови і процесом номінативної деривації.

Комплексний системний аналіз формально-семантичних співвідношень синтаксичних одиниць з урахуванням різноманітності їх структури, семантики, функціональних та комунікативних характеристик уперше в українській лінгвістиці здійснила Н. Гуйванюк. 1999 року вийшла друком монографія «Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць» [3], де в науковий обіг запроваджено поняття кореферентності, яке ґрунтується на референційній тотожності та функційній еквівалентності знаків синтаксичної номінації. Попри те, що, за словами авторки дослідження, «праця збагачує теорію синтаксичної семантики, синтаксичної номінації, номінативної деривації, функціонального синтаксису й функціональної ономаатології» [3, 12], нині актуальним залишається аналіз формально-семантичних співвідношень синтаксичних одиниць з урахуванням різноманітності їх структури, семантики, функціональних та комунікативних характеристик.

Питання формально-семантичних співвідношень безпосередньо пов'язане з розбудовою синтаксичної системи, з її національною специфікою, оскільки в кожній мові встановлюються характерні відповідності між категоріями думки і граматичними категоріями. Як зауважує Т. ван Дейк, «синтаксичні і семантичні структури речення і тексту не довільні; вони відображають основні категорії і структури наших моделей пізнання дійсності» [1, 84].

Аналіз формально-семантичних співвідношень через призму комунікативної діяльності мовців безпосередньо пов'язаний з теорією синтаксичної номінації, а також її окремою галуззю – референцією.

За визначенням Н. Гуйванюк, «комунікативно-актуалізаційні співвідношення охоплюють засоби вираження одного і того ж референційного змісту і пов'язані з їх функціонуванням у зв'язному мовленні, у тексті, тобто такі, що відзначаються різним рівнем ремо-тематичного членування, різною композиційною структурою, ступенем актуалізації окремих компонентів висловлення в межах фрази, редукацією окремих компонентів тощо» [3, 259-260].

Як нам видається, комунікативно-актуалізаційні кореферентні співвідношення найбільш доцільно розглядати з позицій комунікативно-прагматичних інтенцій мовця-творця окремих висловлювань і зв'язного мовлення взагалі. Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення співвідносних засобів вираження референтних значень у синтаксисі (у нашому випадку української мови) дає змогу виявити багатство

синтаксичних потенцій мовних засобів у плані їх формально-синтаксичних співвідношень з іншими засобами, що спостерігаються саме у процесі комунікативно-інтелектуальної діяльності мовців.

При описі окремих типів комунікативно-актуалізаційних кореферентних співвідношень спираємося на класифікацію Н. Гуйванюк [3, 260].

1. Співвідношення на основі різного ремо-тематичного актуального членування висловлення. Наводимо приклади з художньої літератури, де в межах одного тексту автор з комунікативно-прагматичних потреб подає референтно тотожні конструкції. Порівняймо:

*Скляний собор із музики і сліз
прозорим дзвоном в тиші озивався* (2 строфа) та
*Прозорим дзвоном в тиші озивався
скляний собор із музики і сліз* (5 строфа) [4 , 130];
*Дорога в провалля. В провалля – дорога.
Середина пекла. Розбіглись кінці* [6, 277];
*Нам ряд утрачено. Отерплих душ
не відволодати вовіки-віку.
Нам ряд утрачено. Вовіки-віку
не відволодати отерплих душ* [6, 375];
*І висів тяглий свист над небокраєм.
Нерадий волі, висів тяглий свист
над небокраєм. І, нерадий волі,
над небокраєм висів тяглий свист* [6 , 373].

Прямий порядок розташування *тема – рема* називається прогресивним, об'єктивним, неемфатичним, а зворотний – регресивним, суб'єктивним, емфатичним. Рема (рематичний блок) завжди й облігаторно має у своєму складі інтонаційно позначену словоформу – головний фразовий наголос. Як слушно зауважує М. Всеволодова, «саме наявність головного фразового наголосу робить речення висловлюванням, відрізняючи його від речення-номіналізації» [2, 17].

У першій ілюстрації аналізовані конструкції розміщені дистантно (2 і 5 строфи), у другому, третьому, четвертому прикладах конструкції, що вступають у комунікативно-актуалізаційні співвідношення, мають контактне розташування, що свідчить про застосування автором (В. Стусом) елементів інтелектуальної гри з читачем. Як на дитячих малюнках: знайди, приміром, 10 відмінностей.

Використані митцями слова прийоми, що скріплюють вірш, лише підкреслюють граматичне й тематичне протиставлення перших рядків наступним. До того ж нам видається переконливою думка Т. ван Дейка, згідно з якою «глобальну тематичну значущість синтаксичні структури можуть виражати лише опосередковано, оскільки для її виявлення

необхідно враховувати специфіку синтаксичних побудов цілого ряду речень» [1, 61-62].

2. Співвідношення стилістично нейтральних та емоційно-експресивних комунікативних варіантів на основі семантичної транспозиції окремих форм, уведення часток, вигуків тощо. Як тонко помітила М. Всеволодова, «інтонаційне оформлення речення – це аспект граматичний, що багато в чому випереджає – у процесі продукування висловлювання – його синтаксичний устрій, а зовсім не «вуалька», яку накидають на готову конструкцію заради її прикрашання» [2, 10]. Пор., наприклад:

*О земле втрачена, явися –
бодай у зболеному сні!* [6, 333] та

*О земле втрачена, явися
бодай у зболеному сні* [6, 334];

А ти не бережешся, ні?

А ти – не бережешся? [6, 39];

На озері – і шторм?

На озері – і шторм.

Бо це не просто озеро, а Світязь [4, 23];

А пам'ятаєш? Так багато губим

за пам'яттю: колись переінакшить

із нас кожного. А треба пам'ятати?

А треба пам'ятати. Пам'ятай [6, 64].

Г. Почепцов, з'ясовуючи поняття комунікативної семантики, пише: «Речення – це одиниця мови, з якої «силоміць» вилучено комунікативні характеристики», а далі додає: «Висловлювання можна визначити як множину корелятивних пар, одним із членів яких є структурно-мовний елемент, іншим – комунікативний (прагматичний). У цьому разі побудова висловлювань становить правила переходу від однієї координатної системи (мовної структури) до іншої (комунікативної)» [5, 29].

У мовознавстві набув поширення підхід убачати відмінність висловлювання від речення в тому, що воно на додаток до структурно-семантичної схеми речення (і співпадаючи з нею) передбачає модально-комунікативний аспект, який проявляється насамперед в інтонації й актуальному членуванні речення. За такого розуміння поняття висловлювання наближається до поняття фрази в С. Карцевського й О. Пешковського.

3. Співвідношення граматичних речень і дискурсивних висловлень. Наприклад: *Там – Україна. За межею. Там. Лівіше серця* [6, 188]; *Здалося, щось зрушилось у його серці, вивищилося й почало рости. Щось схоже на оту сріблясту хмарку серед неба, а може, й на всю оцю веселу сонячну осінь* [7, 29]; *Хай ніч за нами кинеться в погоню – не дожене. Натомиться. Відстане* [4, 107]; *Там, на хмарі тій, і досі цвітуть бузкові*

квіти-дзвонієки, і це від них сиплеться на землю дзвін. Легкий, мелодійний і закличний [7, 56]; Тоді, коли ми отак сиділи втрьох на подвір'ї, я раптом побачив, що мати гарна. Гарна особливою, внутрішньою красою [7, 82]; Здалося їм, що через двері зайшла до них осінь. Тепла і щедра, але й сумна [7, 7].

Синтаксична сигналізація часто ґрунтується на контрасті. Зокрема, прийом парцеляції речення є синтаксичним засобом привернення уваги до інформації, що виходить за межі норми, тобто до локально значущої інформації. Як стверджує Т. ван Дейк, «значення дискурсу мають бути виражені або сигналізовані, прямо або опосередковано, поверхневими структурами тексту. Семантичні макроструктури сигналізуються безпосередньо тематичними реченнями, словами, зв'язками, займенниками і т. ін. або ж вони виражаються опосередкованим способом послідовністю речень» [1, 47].

Залежно від стратегії інтерпретації, різних знань, переконань, думок, установок, інтересів і мети, кожний користувач мови приписує дискурсу свою макроструктуру. Читачі сприймають неоднакові значення як найважливіші, такі, що становлять інтерес, а також наділяють дискурс різними темами й основним змістом, відтак «зادля однозначного розуміння комунікантом свого висловлювання, тобто задля досягнення комунікативного успіху мовець (у нашому разі письменник – Н. М.) і має сигналізувати про головні акценти адресату» [2, 14].

На підтвердження викладеного скористаємося метафорою М. Всеволодової: «Лексика – це тіло граматики. Слова у словнику «сплять», а живуть і працюють вони в синтаксисі. Як виявилось, слова одного граматичного класу часто «поводяться» індивідуально у плані своїх синтаксичних потенцій, тобто здатності займати в реченні ті чи ті позиції» [2, 11].

Отже, як свідчить ілюстративний матеріал, «мові властиве намагання вирватися з чіткого референційного переходу, створюючи ряд семантичних структур, що відповідають одній референційній» [5, 31].

Аналізуючи фактичний матеріал, констатуємо, що комунікативно-актуалізаційні співвідношення широко можуть використовуватися в поетичному мовленні, оскільки для художнього тексту характерне зростання експресивності й суб'єктно-оцінної виразності художніх засобів. Співвідносні форми дають можливість письменникові (чи звичайному мовцеві) передати той чи той реальний зміст з усіма відтінками, відповідно до конкретної комунікативної перспективи.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення співвідносних засобів вираження референтних значень у синтаксисі української мови, як і будь-якої іншої, дасть змогу виявити багатство синтаксичних потенцій мовних засобів у плані їх формально-синтаксичних співвідношень з

іншими засобами, що спостерігаються саме у процесі комунікативно-інтелектуальної діяльності мовців.

Література

1. ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Ван Дейк ; [пер. с англ., сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
2. Всеволодова М. В. К вопросу о категориальном характере актуального членения и его роли в русском высказывании. Статья первая: Общие проблемы / М. В. Всеволодова, Ф. И. Панков // Вестник Моск. ун-та. Сер. 9. Филология. – 2008. – №6. – С. 9 – 33.
3. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Ніна Василівна Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.
4. Пахльовська О. Долина Храмів : Поезії / Оксана Єжи-Янівна Пахльовська. – К.: Рад. письменник, 1988. – 166 с.
5. Почепцов Г. Г. Коммуникативные аспекты семантики / Георгий Георгиевич Почепцов. – К.: Изд-во при Киев. гос. ун-те изд. объединения «Вища школа», 1987. – 131 с.
6. Стус В. Палімпсест: Вибране / Василь Стус. – К.: Факт, 2003. – 432 с.
7. Шевчук В. О. Маленьке вечірнє інтермеццо : Повісті / Шевчук В. О. – К.: Молодь, 1984. – 280 с.

УДК 811.161.2'38

Т. В. Мелкумова

ГРАДАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ МАС-МЕДІА

Мелкумова Т. В. Градація як засіб увиразнення мовлення мас-медіа.

У статті з'ясовуються особливості вживання градацій в інформаційних та публіцистичних текстах ЗМІ. Розглядаються перспективи дослідження стилістичних особливостей функціональних різновидів сучасного медіа-світу.

Ключові слова: градація, інформаційний стиль, публіцистика, виражальні засоби синтаксису.

Melkumova T. V. The gradation as a means of increasing the expressiveness of the mass-media speech.

The article presents the peculiarities of usage of gradations in the informational and publicistic texts of mass-media. The perspectives of researching the stylistic features of functional types of modern media-world are also considered here.

Key words: gradation, informational style, publicity, expressive ways of syntax.

З огляду на зростання ролі мас-медіа в житті сучасного суспільства лінгвісти широко досліджують інструменти впливу та посилення виразності мовлення ЗМІ. Актуальною проблемою сучасного мовознавства є особливості вживання та функції виражальних засобів синтаксису; найбільш частотними з них у медіа-текстах є повтор, парцеляція, риторичне питання. Градація, якщо й не знаходиться на периферії мовознавчих зацікавлень (як плака), тим не менш належить до рідко досліджуваних явищ синтаксичної стилістики. У мовленні ЗМІ зустрічаємо градації питальних речень, спонукальних конструкцій, предикативних частин тощо. Переважно градуються питальні речення. На меті маємо співставити частотність та особливості використання градацій питальних речень в інформаційному мовленні та публіцистиці, виявити перспективи дослідження стилістичних особливостей функціональних різновидів медіа-текстів.